

BENEDEK NÓRA – BIRÓ HAJNALKA

Az adományozás jelentősége a Gyűjtemény gyarapításában. Egy családi hagyatéktól a múzeumi kiállításig

A Holokauszt Emlékközpont sokrétű tevékenységei közül, jelen írásunkban a közgyűjteményi feladataira hívnánk fel olvasóink, látogatóink figyelmét.

Állami fenntartású közérdekű muzeális gyűjteményként a HDKE¹ fő feladatai közé tartozik összegyűjteni, tudományosan rendszerezni, kutathatóvá tenni, publikálni – illetve a szélesebb közönség számára kiállításokon bemutatni – a vészorszak témakörében fellelhető, magyarországi vonatkozású történeti forrásokat. Az intézmény gyűjtőköre folyamatosan bővül, mára kiterjed a holokausztot megelőző évek eseményeit reprezentáló anyagokra is, valamint a zsidótörvények, a munkaszolgálat, a gettósítás, a deportálások, a második világháború idején üldözött csoportok, a túlélők visszaemlékezéseinek gyűjtése mellett, például az ortodoxia és a cionizmus témaköreire is.

A második világháború lezárása után megindult, majd a népbírószági perek megkezdésekor felerősödött az igény a tanúvallomások, bizonyító erejű dokumentumok összegyűjtésére. Ezzel egy időben a segélyszervezetek is megkezdtek magyarországi tevékenységeiket, mint például az American Jewish Joint Distribution Committee, amely támogatásával működött a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság is. Kérdezőbiztosaik több ezer holokauszt túlélő tanúságtételét rögzítették, amelyek, mint DEGOB jegyzőkönyvek lettek ismertek, s másolatban a Holokauszt Emlékközpont Gyűjteményében² is kutathatók. 1957-ben jött létre a Nácizmus Üldözötteinek Országos Egyesülete (NÜB), amely tevékenységéből adódóan igen nagy számú dokumentummal rendelkezik, elsősorban a vészorszak túlélőinek munkaszolgálatáról, gettósításáról, deportálásáról szóló igazolásokkal, valamint az újrakezdésük, kárpótlási ügyeik intézéséhez szükséges dokumentumokat őriznek archívumukban, immár digitalizált³ formában is.

1 Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény, rövidítve: HDKE.

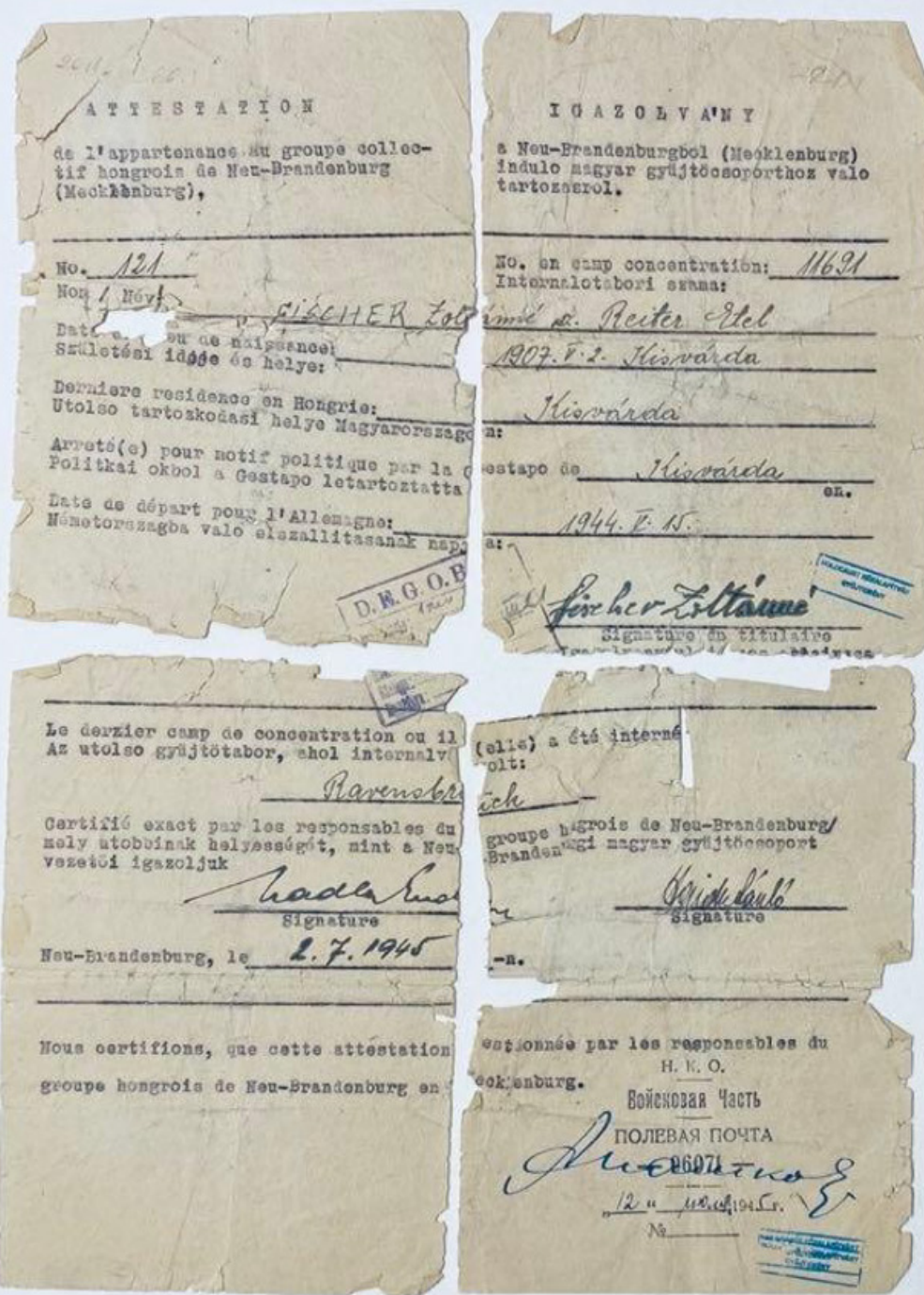
2 Anonimizált formában több mint 3500 jegyzőkönyv érhető el online adatbázisban: <http://www.degob.hu/> - utolsó letöltés: 2023. március 30.

3 Elkészült a magyar holokauszt túlélők digitális adattára 2022.

A hagyatékok, személyes tárgyak, fényképek, visszaemlékezések szisztematikus gyűjtésére azonban 1990-ig várni kellett. Az ekkor létrejött Magyar Auschwitz Alapítvány célkitűzései között szerepelt gyűjteményi egység létrehozása, tudományos és ismeretterjesztő kötetek, oktatási segédanyagok kiadása, valamint konferenciák és kiállítások szervezése is. Magyarország Kormánya 1990-ben, a Magyar Auschwitz Alapítvány – Holocaust Dokumentációs Központ vagyonának felajánlását elfogadva, közfeladat folyamatos biztosítása céljából – határozatlan időre – létrehozta a Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítványt. A Magyar Auschwitz Alapítvány unikális gyűjteményével alapozta meg jogutódjának közgyűjteményi anyagát: a dokumentum-, visszaemlékezés-, fotó-, audiovizuális- és adattárat, valamint a tárgyi gyűjteményi egységet. Megkezdődhetett az anyag szakszerű feldolgozása, leltározása, és a korszerű múzeumi környezetnek köszönhetően, az állagmegóvás kívánalmainak megfelelő klimatikus viszonyok közötti, áttekinthető tárolása. Az intézmény folyamatos fejlesztéseket hajt végre, külsős restaurátor szakembereket von be műtárgyállománya védelme érdekében.

2022-ben restaurált női rabruhák a műtárgyraktár textilszekrényében.

334

A 2022-es restaurálás előtti és utáni állapotot dokumentáló fényképek Fischer Zoltánné erősen megrongálódott igazolványáról.

A T T E S T A T I O N I G A Z O L Y A N Y

de l'appartenance au groupe collec- a Neu-Brandenburgbol (Mecklenburg)
tif hongrois de Neu-Brandenburg indulo magyar gyujtöcsorothoz valo
(Mecklenburg), tartozasrol.

No. 121 No. en camp concentration: 11691
Internálótábori száma:

Nom / Név: FISCHER Lászlóné ex. Reiter Etel

Date et lieu de naissance: 1907. V. 2. Miskováda
Születési idője és helyje:

Derniere residence en Hongrie: Miskováda
Utolsó tartózkodási helyje Magyarországon:

Arreté(e) pour motif politique par la Gestapo de Miskováda
Politikai okból a Gestapo letartóztatva en.

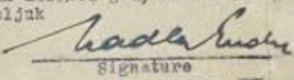
Date de départ pour l'Allemagne: 1944. V. 15.
Németországra való elszállításának napja:

Le dernier camp de concentration ou il (elle) a été interné:
Az utolsó gyűjtötábor, ahol internálva volt:
Barnsbrück

Certifié exact par les responsables du groupe hongrois de Neu-Brandenburg/
kely utobbinak helyességét, mint a Neu-Brandenburgi magyar gyujtöcsoroth
vezetöi igazoljuk

Signature

Signature

Neu-Brandenburg, le 2. 7. 1945 -n.

Nous certifions, que cette attestation est donnée par les responsables du
H. K. O.
groupe hongrois de Neu-Brandenburg en Mecklenburg.

Войсковая Часть
ПОЛЕВАЯ ПОЧТА
06071
12 " 11.11.1945 г.
№ _____

A gyűjteményeink iránt mélyebben érdeklődők figyelmébe ajánljuk kiadványainkat, *A Holokauszt Emlékközpont gyűjteményi katalógusát*,⁴ valamint egy, a múzeum gyűjteményében őrzött források bemutatására, elemzésére, feldolgozására vállalkozó, forrásleírásokat is tartalmazó tanulmánykötetet.⁵ Mindkét kiadvány hozzáférhető az intézmény könyvtárában.

Az Auschwitz Alapítvány, majd jogutódja a Holokauszt Emlékközpont adományozói szinte kizárólag magánszemélyek, akik között egyaránt megtalálhatóak a Magyarországon élő holokauszt túlélők, valamint az áldozatok közvetlen hozzátartozói is. Adományaikkal mind a mai napig támogatják a múzeum gyűjteményeit, és hiteles információikkal egészítik ki az átadott dokumentumokat, tárgyakat. Az utókor számára felbecsülhetetlen értékkel bír, ha a tárgyhoz tartozó történet is rögzítésre kerül. Gyakran e történeti háttér ismerete nélkül nem is lenne indokolt az adott tárgyat a gyűjteménybe emelni. Kivételes eset, de az elmúlt években is volt rá példa, hogy gyűjtő adományozott a múzeumnak, illetve magánszemély licitált árverésen egy tárgyra, hogy azzal a Holokauszt Emlékközpont gyűjteményét gyarapítsa.

Írásunkban dr. Breuer Pál, a Holokauszt Emlékközpont gyűjteményének 2022-ben ajándékozott, közel 170 tételből álló adományából mutatunk be szemelvényeket. E tárgyak ismertetésén, történelmi kontextusba helyezésén keresztül hívjuk fel a figyelmet azon tárgytypusokra, kordokumentumokká nemesült papírdarabokra, amelyek az ismertebb, reprezentatívabb fényképek, bizonyítványok, védlevelek, vagy naplók mellett tovább mélyítik tudásunkat a korszakról. Ám szerény megjelenésük, tartalmi egyszerűségük, vagy épp túl személyes jellegük miatt lehet, hogy nem is gondolunk rájuk történeti forrásként, egy leendő publikáció, vagy kiállítás inspiráló elemeként. Pedig a családi örökség féltve őrzött, vagy csak az íróasztal mélyén felejtett darabjai számtalan kapcsolódási pontot kínálnak a ma emberének, akihez kiadványainkkal, kiállításainkkal, programjainkkal szólni szeretnénk.

336

2023 júniusában már a nyolcvanéves évfordulóra készülődés jegyében, *Emlékmozaik – A Holokauszt Emlékközpont új adományai* című időszaki kiállításunkon mutatunk be egy válogatást az elmúlt néhány évben a gyűjteménynek ajándékozott tárgyegyüttesekből. Az adományok gazdagsága lehetővé tette a kiállítás tematizálását, az egyéni életutakra, a személyes sorsok bemutatására fókuszálást. Az írásunkban szereplő Kovács Éva Lili és családja, valamint több meggyilkolt és a vészkorszakot túlélő sorstársuk élettörténetével ismerkedhet meg majd a látogató.

Dr. Breuer Pál azzal a szándékkal kereste meg a Holokauszt Emlékközpontot, hogy az eddig otthonukban őrzött, a vészkorszak időszakához kapcsolódó dokumentumokat, tárgyakat a múzeumnak ajándékozza.

A család nagy gondot fordított múltjuk minél teljesebb megismerésére, szerteágazó rokon kötelékeik kibogozására. Erről tanúskodik részletes családfájuk, valamint a felmenőikről megmaradt anekdoták továbbadása is. Az adományozó több oldalági rokonához köthető hagyatéka páratlan abban a tekintetben is, hogy széles spektrumú, bőséges irat- és képi forrást tartalmaz. Breuer úr gondozta a hozzá került emléanyagot, majd egy fontos döntést hozva úgy határozott, hogy megvált a nagy doboznyi személyes dokumentumtól és fényképtől.⁶ A múzeumnak történő ajándékozást követően az adományozó megtisztelte az intézményt azzal is, hogy digitális formában átadta két rokonának – Kovács Éva Lilinek és Kovács Katalinnak – a második világháború idején írt naplóját és noteszét is.

4 Huhák – Szécsényi 2015.

5 Huhák – Szécsényi 2016.

6 Elsősorban idős korban kezdenek az emberek családfakutatásba, hagyatékuk rendezésébe. Ennek okairól bővebben: Örsi 2006: 315.

Budapest ostroma idején a pesti gettóban és a légópincében használta a zseblámpát Weil Zsuzsanna és családja.

düliként Kovácsra változtatta.) A szociáldemokrata mozgalomban aktív szerepet vállalt, versenyszerűen tornázott, olimpiai kerettag volt.⁷

Az első világháborúban a császári-királyi 32. számú gyalogezred kötelékében harcolt, amiért Károly-csapatkereszttel tüntették ki. Felirata „Vitam et sanguinem” azt hirdette, hogy viselője, ha kell „életét és vérét” áldozza a hazáért. A harcok során térsérülést szenvedett, aminek következtében nehezen tudott járni, erről tanúskodnak hadigondozási igazolványának 1942-ben és 1943-ban kibocsátott hiteles másolatai. Gyűjteményünkben megtalálhatóak ezek az igazolások, amelyek alkalmatlansági bizonyítványként Kovács Ernő számára egy ideig életmentő jelentőségűek voltak.⁸

⁷ Vezetőségi tagja volt a Vörös Meteor Sportklub torna szakosztályának. Breuer 2022.

⁸ Az 1938. évi IV. törvénycikk indoklása foglalta össze a Károly-csapatkereszttel kitüntetetteket megillető kedvezményeket. A törvények szigorodásával a Károly-kereszt már nem biztosított mentességet a jogfosztó rendelkezések alól. A kitüntetésről bővebben: Virágh 2016.

Ezek a füzetek, mint az örökség legintimebb darabjai így továbbra is a család birtokában maradhattak, ugyanakkor forrásként szolgálnak a kutatóknak, személyes hangvételükkel lelket adnak a gyűjteménybe került élettelen tárgyaknak. A legtöbb családhoz hasonlóan a szekrény mélyén megőrzött képek és iratok sok olyan elfeledett információt hordoznak, amelyet az adományozóval együtt sem sikerült kideríteni (pl. nehézség a fotókon szereplők beazonosítása). Mindezek ellenére a Breuer család gondosságának köszönhetően a Kovács (Klein) család és az Ehrenfeld család egy-egy tagjának tragikus életútja megrajzolható a rendelkezésre álló változatos anyag révén.

Jelen írásunkban a Kovács család és főképp Kovács Éva Lili életének bemutatását tűztük ki célul a beérkezett, immár múzeumi forrássá vált anyag felhasználásával. Éva édesapja, Kovács Ernő (1890–1959) zsidó családban, Klein Ignác és Feuermann Katalin gyermekeként látta meg a napvilágot. (Vezetéknevét a családjában egye-

640.964 ..... szám

Folyószám: 007.803

Hg. 19. 38

Igazolvány

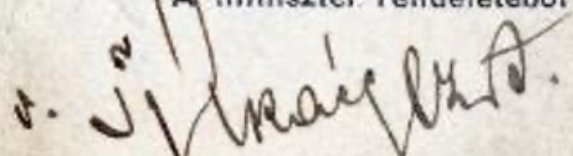
a Károly-csapatkereszt viselésére való igényjogosultságról.

Igazolom, hogy **K o v á c s E r n ő** ..... a vonatkozó

alapszabályok értelmében a Károly-csapatkereszt viselésére igényjogosult.

Nevezett **1890** évben **Budapest** községben, városbanszületett, jelenlegi lakóhelye **Budapest, Sziv** utca **26** sz. és a volt**08. és kir. 32. gyalogezred** kötelekében teljesített szolgálatot.Kelt **Budapest,** 193 **9** évi **március** hó **8.**n

A miniszter rendeletéből:

3253/1988.

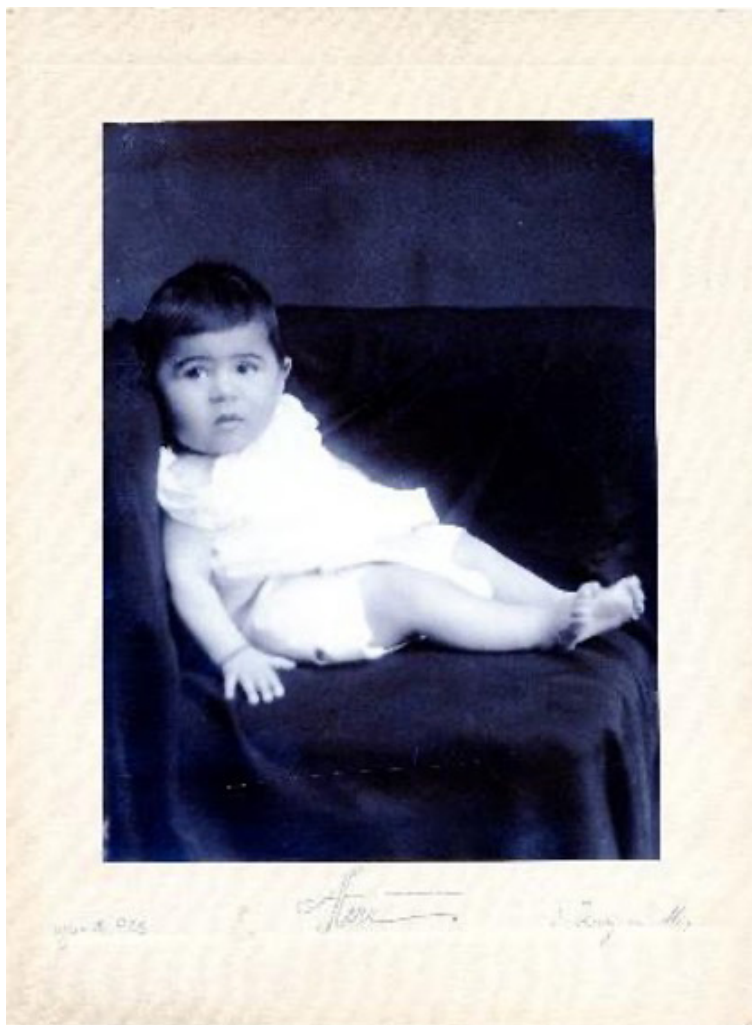
338

Igazolvány a Károly-csapatkereszt viselésére való igényjogosultságról.
A IV. Károly magyar király által alapított tömegkitüntetés legalább
12 heti frontszolgálat után volt adományozható.

A háborút követően utazó kereskedőként dolgozott, feleségül vette Friedmann Irént (1895–1944), akitől rövid házasságuk alatt egy gyermeke született, Katalin (1922–2018). A válás után 1924-ben Bernauer Máriát (1894–1984) vette nőül. Közös gyermekükkel, Éva Lilivel (1926–1945) együtt nevelték az első házasságból született kis Katót is.

A gyűjteménynek ajándékozott anyag legnagyobb része a fiatalon elhunyt Éva életével kapcsolatos. A legtöbb magánszemélytől átvett adományhoz hasonlóan, ezek az iratok és fotók sem a gettó és a koncentrációs táborok borzalmait bemutató források, hanem egy szép, vitális, a felnőttkor küszöbén álló leány életének lenyomatai. A családi hagyaték tragikumában rejlik, ahogy a fotókat nézegetve, a naplót és leveleket lapozgatva egy tinédzser mindennapjaiba, vágyaiba kukkanthat bele az olvasó, miközben már tudja, hogy a lejegyzett álmokból semmi sem valósulhatott meg.

A fekete-fehér egészalakos, kartonra kasírozott portré 1926-ban készült Évikéről a népszerű fényképész, Herz Henrik, Rákóczi út 16. szám alatt működő műtermében.

339

Kovács Éva Lili 1926-ban született Budapesten. Terézvárosban, a Szív utca 26. szám alatti házban lakott szüleivel, féltestvérével és nagymamájával. A család polgári miliőben élt, amelyhez hozzátartoztak a kulturális programok, kirándulások, sporttevékenységek. Cselédet tartottak, és francia nevelőnő is járt a gyermekekhez. A szülők széles kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, a lányok feljegyzései is sok ismerősről, barátról számolnak be.

Éva kisiskolás korában kezdte el a naplózást. Tizenegyedik születésnapjára kapta a keménytáblás, vörös szegéllyel díszített, bézs, szövetborítású füzetet. 1937. április 25-én vette papírra első bejegyzését a kapcsos könyvbe, az utolsót 1943. szeptember 19-én. Mint a legtöbb kislány, ő is a mindennapjairól, számára érdekes történekekről számolt be, például az iskolai tanulmányairól, kirándulásokról, baráti találkozásairól. A család vallási életéről nem tesz említést, a helyszínek (otthon, iskola stb.) között csak ritkán bukkan fel a zsinagóga, a család a nagy ünnepeket sem tartotta.⁹

⁹ Breuer 2022.

A naplók szintén tipikus jellemzője, hogy tulajdonosaik számára terápiás jelleggel is bírnak, ahol bátran „kiírhatják magukból” az érzelmeiket, szabadjára engedhetik gondolataikat. Ezért is tekinthető ez a forrás (a levelek mellett) az egyik legszemélyesebbnek, amely feldolgozásához nélkülözhetetlen az emberi méltóság tisztelete és az együttérzés. Sorait olvasva egy kamasz lelke tárul fel. Szerzője kizárólag önmaga számára írta, majd elzárta a külvilág elől.

Katalin (bal oldalon) és Éva (jobb oldalon) gyermekkorukban gyakran töltötték a nyarat Balatonalmádiban. A Balaton és a Dunakanyar, mint üdülési célpontok felértékelődtek a Trianon utáni Magyarországon, a nyaralás hozzátartozott a középosztálybeli családok életéhez.

Éva emlékiratában és noteszében gyakran jelenik meg az iskola és a sport. Az elemi iskola elvégzése után kitűnő tanulóként a Magyar Királyi Állami Mária Terézia Leánygimnáziumban folytatta tanulmányait. A leánygimnáziumokban a vonatkozó jogszabályok értelmében a diákokat felsőfokú tanulmányokra felkészítve, „vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben” nevelték, amihez hozzátartozott a hittanóra is.¹⁰

A Horthy-kori polgári nőkép, nőideál változásai következtében a hölgyek egyre több mozgásformában kipróbálhatták magukat. Már nem korlátozta őket a fűző, a hosszú szoknya, sőt, divatba jött a fiúsan vékony testalkat, a napbarnított bőr is. Budapesten sorra nyíltak a sportlétesítmények, amiket a trendkövető hölgyek is felkerestek. A család középosztálybeli helyzetét jól tükrözi, milyen változatos sportolási lehetőségeket biztosítottak gyermekeiknek is. A fennmaradt igazolványok tanúsága szerint, Évának bérletet váltottak a margitszigeti Nemzeti Sportuszodába,

¹⁰ Az 1926. évi XXIV. törvénycikk szabályozta a lányok középfokú oktatását, amely megkülönböztette a leánygimnáziumot, a leánylíceumot és a leánykollégiumot. Az 1934. évi XI. törvénycikk értelmében a középiskolák neve egységesen gimnázium lett, ám a koedukált oktatást tiltotta.

342

ahová édesanyja kíséretében járt úszni.

ahová édesanyja kíséretében járt úszni.

Kovács Ernőné és lánya nevére kiállított, a margitszigeti Nemzeti Sportuszodába szóló arcképes igazolványok az 1938-as és 1939/1940-es évre. Az 1930-ban megnyílt, Hajós Alfréd által tervezett komplexum akkoriban Európa legmodernebb fedett versenyszodája volt.

Éva szabadidejében szívesen kereste fel a tenispályákat, amelyek a pesti társasági élet kedvelt helyszínei lettek ebben az időszakban.¹¹ Tizenéves korában versenyszerűen atletizált a Középfokú Iskolák Sportköreinek Országos Központja (KISOK) zuglói pályáján. Telente barátai-val korcsolyázni jártak a városligeti műjégpályára.

Kovács Éva Lili a Budapesti Korcsolyázó Egyletbe szóló tagsági jegye az 1941-42-es évre. 1926-ban készült el Európa második gépi hűtéssel működtetett, legnagyobb szabadterű műjégpályája a Városligetben.

343

11 „Ma kétszáznál több tenispálya van Pesten és a sportüzletek nem győzik kiszolgálni a vásárlókat tenniszfelszerelési cikkekkel.” Kertész János: A tennisező Budapest. *Színházi Élet*. 1924. 26. szám. Idézi: Szécsi – Géra 2017: 145.

Politikai események akkor kerültek Éva érdeklődésének fókuszába, amikor azok már személyes életére is hatással voltak, vagy a közelében történt cselekményeknek volt a szemtanúja. A történelmi fordulópontok közül az Anschluss személyes érintettségük miatt sokkolta a családot. (Két ismerősüket, rokonukat börtönbe zárták Ausztriában.) Az Andrássy út 60. szomszédságában élő kislány is észrevette, hogy „most már itt is kezdik, [...] zöld ingben járnak a bitangok.” Otthonukban téma lehetett az 1938 tavaszán életbe lépő első zsidótörvény is, amely 20 százalékban maximalizálta a kereskedelmi-pénzügyi vállalkozásoknál dolgozó zsidók létszámát. A jogszabály alól Kovács Ernő, mint az első világháborúban érdemrendet szerzett zsidó mentesült, amiről a kislány is írt: „szerencsére apuci rokkant.”¹² Beszámolt a nyilaskeresztes párt 1939. február 24-ei felszámolásáról is, amelyet diáktársaival követett az iskola ablakából nézve: „Egyszer mikor éppen odanéztem látom, hogy egy teherautón van a nyilasok táblája és mindenféle holmit hoznak ki tőlük. Riadó autók¹³ is álltak ott, sok rendőr és ember.”¹⁴ Majd keserűen tudósít a későbbi fejleményekről: „...de kár előre örülni, mert most megint tele van az utca és a házak fala nagy nyilas plakátokkal.” A mozgalom három héttel a feloszlatast követően újjáéledt Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom néven, amely megerősödve az 1939 püncösdi választáson a második legjobb eredményt érte el.

Sorait olvasva szembetűnő a belülről fakadó gyermeki optimizmus, az életöröm és a kegyetlen külvilág megnyilvánulásainak kettőssége. Naivitásával védi magát a közelgő veszélytől: „Mindен pillanatban várjuk, hogy kitörjön a háború... de örülve félek. Először is azért, mert ekkor talán nem bukok meg latinból.” A legtöbb emberhez hasonlóan, ő is próbálja mindennapjait a megszokott életforma szerint élni (később, már a háború idején is): „Én ma moziba megyek...”¹⁵

A naplóból képet kaphatunk Éva olvasmányélményeiről, kulturális programjairól is. Lelkesedéséből érezhető, hogy számára nem csak kötelező családi programot jelentett a színház és az opera. Ebből az időszakból (1942, 1943) fennmaradt egy-egy IBUSZ-zsebnaptár is, amikbe a társaságkedvelő, vonzó nővé érett ifjú hölgy főképp programjait és találkáit jegyezte fel. Művészetkedvelőként szívesen látogatta az előadásokat, nagy rajongója volt a kor egyik bálványának, Sárdy János operaénekesnek, színésznek is.¹⁶

1942 júniusában már nemcsak egy ideál, hanem egy megközelíthetőbb férfi is a látókörébe került: ekkor ismerkedett meg Tábori Friggyessel, későbbi udvarlójával. A családi nyomdában dolgozó jóképű fiatalember október 10-én vonult be munkaszolgálatosként Galántára. Innen a Fejér megyei Aggszentpéterre vezényelték a századát. Amikor szabadságra hazaengedték, mindig meglátogatta kedvesét.¹⁷

12 Kovács Éva Lili naplója: 1938. március 13.

13 Szirénázó rendőrautók.

14 A rendőrakciónál bővebben: Feloszlatták a nyilas Hungarista pártot. Újság. *Szabadelvű napilap*. 1939. február 25.1.

15 Kovács Éva Lili naplója: 1941. április 6.

16 A nótaénekesként is elhíresült Sárdy két alkalommal autogramot is adott a lánynak. Népszerűségét növelték filmszerepei: Leányvásár, Rákóczi nótája stb. Bővebben Sárdy János.

17 Kovács Éva Lili naplója: 1943. március 21. A galántai századot két-három hét után a Fejér megyei Ercsi-Kápolnásnyék térségébe vezényelték. Aggszentpéteren a musz-osokkal végeztették a Margit-állás építési földmunkáit. Bihari 2005.

Fénykép Frici édesanyjáról, Friciről és Éváról.

Éva továbbtanulást nem tervezett, bár ebben a második zsidótörvény korlátozó rendelkezései miatt nem is reménykedhetett volna. Munkakönyve alapján tudható, hogy 1942 októberétől iparostanoncként a Bánó fényképészetnél kezdett dolgozni. „...voltam a Szentesnél is próbára, de ő is csak segédmunkásnak akart szerződtetni, mert az ipartestület nem engedte, hogy zsidót szerződtessen.” – jellemezte helyzetét naplójában. A Podmanitzky utca 10. szám alatt működő műhely főképp műszaki témákra szakosodott, rendszeresen hirdette szolgáltatásait a *Tér és Forma* és a *Magyar Ipar* című folyóiratok hasábjain. A napló egyik utolsó, 1943 év végi bejegyzésében Éva már arról számolt be, hogy „Bánóéknál már szépen dolgozom,” egyre több feladatot bízta rá.

346

Bánó Ernő fotóműhelyében készült életkép, háttérben Éva látható.

A Bánó fényképezészet hirdetése.¹⁸

Bánó fotó	Telefon: 11-3-60.
Bánó Ernő műszaki fényképezésze. Szálloda-épület, kávéház, étterem, külső-, belső- és kliséfelvételek, diapositiv lemezek, nagyítások, reklámtervezések — Budapest, VI., Podmaniczky ucca 10, Vilmos császár út mellett	

¹⁸ *Magyar Ipar*. 1942. március 1. 19.

A német megszállás idején a Kovács család már az Izabella utca 82. számú házban élte mindennapjait, egészen 1944 júniusáig. Ekkor a „Zsidók által lakható épületek kijelölése Budapest székesfőváros I–XIV. közigazgatási kerületében” című rendelet értelmében ők is kényszerlakhelyre, ún. csillagos házba kerültek.¹⁹ A gyűjteménybe került lakásbejelentőlap igazolja, hogy otthonukat hátrahagyva a Nagymező utca 37–39. számú épület egyik lakásába költöztek át sorstársaikhoz, Gábor Henrikékhez.

A félnél marad

Be- és kijelentőlap

a Magyarországi Zsidók Szövetsége részére

Honnan költözik? VI. Izabella u. 82. I. 12
(Kerület, utca, házsám, emelet, ajtó)

Hová és kihez költözik? VI. Nagymező u. 37/39 II. 10
(Kerület, utca, házsám, emelet, ajtó)

Befogadó neve: Gábor Henrik

A ki- és beköltöző személy családi és utóneve: Kovács Ernő (Klein)

Születésének helye: Buda város Buda község Buda megye Magyar ország

Születésének ideje: 1890. III. 21.

Vallása, családi állapota (ha izraelita, mely hitközség tagja): nr

Foglalkozása (alkalmazása): ker. eladó

Vele együtt elköltöző feleségének leánykori családi és utóneve: Bermanier Klára ✓

Születésének helye: Buda

Születésének ideje: 1894. X. 10

Vele együtt elköltöző gyermekei utóneve: 1. Madalina 2. Éva 3. Zsuzsanna

Születésük helye és ideje: 1. 92. B. 11/12 2. 1926. 10/16 3. 1928. 11/16

Vele együtt elköltöző egyéb családtagok neve: _____

Születési helyük és idejük: _____

Budapest, 1944. évi június hó 30 nap

Magyarországi Zsidók Szövetsége
Lakásbejelentőlap
1944. VI. 30
Kovács Ernő
■ családfő aláírása

347

Lakásbejelentő lap 1944-ből. A budapesti zsidók „összeköltöztetése ügyében” hozott rendelet értelmében Kovács Ernőéknek is másokkal együtt kellett nyomorogniuk egy második emeleti lakásban, ahol a családoknak legfeljebb egy szoba jutott.

¹⁹ A rendelet a Fővárosi Közlönyben jelent meg 1944. június 16-án. A kijelölt épületek utcai bejárata fölé 51x36 cm méretű fekete alapon 30 cm átmérőjű kanárisárga csillagot kellett elhelyezni, jelezve ezzel, hogy a házban zsidók laknak.

No. FK64/444

SKYDDSBREV
SVERIGEOLTALOMLEVÉL
SVÉD KIRÁLYSÁGSCHUTZBRIEF
SCHWEDENA tulajdonos neve: Kovács Éva

Name des Inhabers:

A vele utazó feleség neve: /

Name der mitreisenden Ehefrau:

GYERMEKEK — KINDER

Név—Name

Kor—Alter

Neme—Geschlecht

Budapest, 1944. okt. 4.

Az oltalomlevél lejár: 1945. jan. 4.

Schutzbrief läuft ab:

Meghosszabbítások az 5-ik oldalon.

Verlängerungen am Seite 5.

Igazoljuk, hogy _____ személyhez svéd érdekek fűződnek. Felhívjuk a hatóságok figyelmét, hogy fent nevezett a Svéd Vöröskereszt oltalma alatt áll.

Hiermit wird bestätigt, dass mit der Person des Herrn/der Frau Kovács Éva schwedische Interessen verknüpft sind. Die zuständigen Behörden wurden aufmerksam gemacht, dass der/die Oben genannte unter dem Schutze des Schwedischen: Roten Kreuzes steht.

348 Kovács Éva magyar és német nyelvű svéd oltalomlevelének másolata.

Az ezt követő hónapok eseményeivel kapcsolatban hiányosak az ismereteink, a töredékes családi levelezés és az adományozó adatközlése szolgálnak forrásul. A gyűjteményünknek ajánlódott, Kovács Katalintól származó 1944-es zsebnaptár másolata szintén tartalmaz néhány információt. A szülők családi kapcsolataikat kihasználva szereztek védleveleket.²⁰ Idősebb lányukat a Návay Lajos utca 3. számú házban sikerült elhelyezni, amely a Svéd Vöröskereszt védelme alatt állt.²¹ Nekik a velük élő nagymamával együtt az 1944. november 29-én megjelent rendelet értelmében a pesti gettó kijelölt területére kellett költözniük. A Wesselényi utca 8. számú házból próbáltak levelezőlapokat eljuttatni gyermeküknek.²² Katalin noteszének helyenként zavaros bejegyzéseiből érezhető, hogy a családjától távol élő lány a bombázásoktól és a nyilas terrorakcióktól rettegve milyen nagy félelemben vészelte át a háborút.

20 Az édesanyja, Bernauer Mária nagybátyja Bernauer Géza, az Ericson Magyar Villamosági Rt. igazgatója, Wallenberg barátja volt. Breuer 2022.

21 Jelenleg Budai Nagy Antal utca.

22 A Kovács család levelezése. HDKE gyűjteménye.

Évát két alkalommal fogták el a nyilasok. Először 1944. október 23-án a – számára egykor oly kedves – zuglói KISOK pályán gyűjtötték össze nővérével és zsidó sorstársaival együtt, ahonnan Dinnyésre vitték őket.²³ Innen svéd oltalomlevelének köszönhetően 1944. november 9-én sikerült kiszabadulnia. Másnap a Nagymező utcai lakásból az óbudai téglagyárba hurcolták, ahol elvették a védlevelét. Az eseményről a családjához eljuttatott, sérülten megmaradt levelezőlapján számolt be, amely egyben az utolsó üzenete volt aggódó szüleinek.

Az erőltetett menetet Hegyeshalomra hajtották. Nem tudni biztosan, hogy Győrben vagy a határ közelében vagonírozták-e be Évát és zsidó sorstársait. Raoul Wallenberg mellett dolgozó unokatestvére követségi kikérőt küldött utána, de nem tudta megmenteni.²⁴ 1944. november 19-én a dachauai, majd a bergen-belseni koncentrációs táborba deportálták. Mellette volt féltestvére édesanyja, Friedmann Irén is.²⁵ A lágerben szörnyű körülmények között, a hírhedt Josef Kramer parancsnoksága alatt kellett kényszermunkát végezniük a raboknak.²⁶ Éva az áprilisi felszabadulást még megélte, ám valószínűleg a tomboló tífuszjárvány következtében, alig 19 évesen, 1945. május 25-én elhunyt.

AMERICAN JOINT DISTRIBUTION COMMITTEE LOCATION SERVICE BELSEN - CAMP	
Date <u>25.9.47</u>	
Surname: <u>KOVATS</u>	First Name: <u>Eva</u>
Previous Name: _____	Birthdate: <u>?</u>
Birthplace: <u>?</u>	Nationality: <u>Hung.</u>
Present Address: _____	Address before Deport: _____
Name of Father: _____	Name of Mother: _____
Information Learned about above person: <u>Died on 25.5.45 in Belsen</u> <u>Rev E.</u>	

349

A Joint segélyszervezet nyilvántartásában szerepel Éva halálának időpontja.²⁷

23 Katalint is elvitték a KISOK-pályára, ahol hűgától elszakítva először Ferihegyre, onnan Albertfalvára, Csepelre majd Kőbányára került kényszermunkára. Itt svéd védlevelének köszönhetően elengedték. Kovács Katalin naplója: 1944. október 23 – november 14.

24 Breuer 2022.

25 Friedmann Irén szintén a bergen-belseni táborban halt meg.

26 A bergen-belseni körülményekről bővebben: Szécsényi 2019: 175–191.

27 AA, 67820497. (Eva Kovats)

Éva anyai nagyanyja a gettóban halt meg, szülei és nővére túléltek a vészkorszakot. A Szófia utcába költöztek, Katalin pedig férjhez ment. Kató néninél – ahogy idősebb korában hívták – gyakran vendégeskedett Breuer Pál, az emlékanyag adományozója is.

A múzeumok számára fontos mikrotörténeti forrásul szolgálnak az írásunkban felsorolt, részben bemutatott dokumentumok. Akár csak töredékes formában, de fennmaradt családi hagyatékok és a hozzájuk kapcsolódó családtörténetek, feljegyzések közgyűjteményi elhelyezése, a megőrzés mellett a kutathatóság lehetővé tételével hozzájárulnak a vészkorszakról kialakult történelmi emlékezet árnyalásához.

Múzeumunk gyűjteményének létrejöttében, folyamatos gyarapodásában elévülhetetlen érdemeik vannak azon adományozóknak, akik életük egy pontján úgy döntöttek, féltve őrzött családi emlékeik egy részét közgyűjteményben helyezik el.

Köszönjük, ha a számtalan lehetőség közül intézményünket, a Páva utcai zsinagógát is magában foglaló, Holokauszt Emlékközpontot választják.

Kapcsolatfelvételhez javasoljuk közvetlen e-mail címünk használatát:

gyujtemeny@hdke.hu

FORRÁSOK

Arolsen Archives (AA), 67820497, (Eva Kovats)

<https://collections.arolsen-archives.org/en/document/67820497> - utolsó letöltés: 2023. február 3.

Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény (HDKE)

Gy/3525

A Kovács (Klein) család dokumentumai és fényképei.

A Kovács család levelezése.

Kovács Éva Lili naplója 1937–1939. Digitális másolat.

Kovács Katalin zsebnaptára 1944. Digitális másolat.

Bihari Józsefné (készítő): A munkaszolgálatos Natonek Imre. Interjú Natonek Imrével, 2005. Centropa. www.centropa.org/hu/photo/munkaszolgálatos-natonek-imre - utolsó letöltés: 2023. február 3.

Breuer 2022. = Dr. Breuer Pál adatközlése, 2022. július 30.

1938. évi IV. törvénycikk az 1914–1918. évi világháború tűzharcosai érdemeinek elismeréséről. 1938. évi IV. törvénycikk - 1.oldal - Ezer év törvényei (jogtar.hu) <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93800004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41> - utolsó letöltés: 2023. március 30.

1926. évi XXIV. törvénycikk a leányközépiskoláról és a leánykollégiumról 1926. évi XXIV. törvénycikk - 1.oldal - Ezer év törvényei (jogtar.hu) <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92600024.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39> - utolsó letöltés: 2023. március 30.

1934. évi XI. törvénycikk a középiskoláról 1934. évi XI. törvénycikk - 1.oldal - Ezer év törvényei (jogtar.hu), <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400011.TV&searchUrl=/ezer-ev-> - utolsó letöltés: 2023. március 30.

Magyar Ipar, 63.évfolyam. 1–12. szám, 1942. március 1. 19.

Feloszlatták a nyilas Hungarista pártot, *Újság. Szabadelvű napilap*, 1939. február 25. 1.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Dr. Virágh Ajtony 2016: *Csaták tigrisei. A Károly Csapatkereszt története*, Budapest
- Huhák Heléna – Szécsényi András (szerk.) 2015: *A Holokauszt Emlékközpont gyűjteményi katalógusa*, Budapest
- Huhák Heléna – Szécsényi András 2016: *Holokauszt alulnézetből. A személyes emlékezet múzeumi forrásai*, Budapest
- Elkészült a magyar holokauszt túlélők digitális adattára. Nácizmus Üldözötteinek Országos Egyesülete (2022), <http://nub.info.hu/index.php/aktualis/140-elkeszult-a-magyar-holokauszt-tulelok-digitalis-adattara> – utolsó letöltés: 2023. február 3.
- Sárdy János. Hangosfilm, www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/sardy-janos – utolsó letöltés: 2023. február 3.
- Örsi Julianna 2006: A családtörténeti kutatások jelentősége az ezredfordulón, In: Ihász István – Pintér János (szerk.): *Történeti Muzeológiai Szemle 6*. Budapest, 309–315.
- Szécsényi András 2019: Magyar deportáltak útvonalai Bergen-Belsenbe (1944–1945) a tanúságtételek tükrében, In: Geccsényi Lajos (főszerk.): *Tanulmányok a magyar zsidóság történetéből*. Budapest, 175–191.
- Szécsi Noémi – Géra Eleonóra 2017: *A modern budapesti úrinő, (1914–1939)*. Budapest